

PRO Sommarhem Björknäs, Kvicksund Stensjö 1:41

För 10 000 år sedan var Mälaren en vik i Östersjön. Större delen av Rytterne socken

torde med en landhöjning på 4,5 mm/år ha legat under vatten vid den tiden. För 5 000 år sedan torde en ytterst liten del av Nyckelön kunnat skönjas som en av många öar i socknen.

I ***"Nya anteckningar om Rytterns socken"*** finns kartor som visar hur mycket av bl.a. Nyckelön som stigit upp ur havet vid olika tidpunkter. När den första bosättningen på Nyckelön skedde torde vara dolt i ett dunkel, kanske redan under stenåldern. Stensjö egendom nämns första gången i ett pergamentsbrev 1423.

Forntiden benämns den långa period som omfattar stenåldern (från 10 000 f.kr.) bronsåldern (fr. 1 700 f.kr.) och järnåldern (550 f.kr – 1 050 e.kr.)

De första människornas ankomst till Sverige, ca 10 000 f.Kr.

Det strategiska läget vid sundet mellan fjärdarna Galten och Blacken bör ha gjort Nyckelön attraktivt att äga och bebo.

Nyckelön för ca 4 500 år sedan. 5 små kobbar.

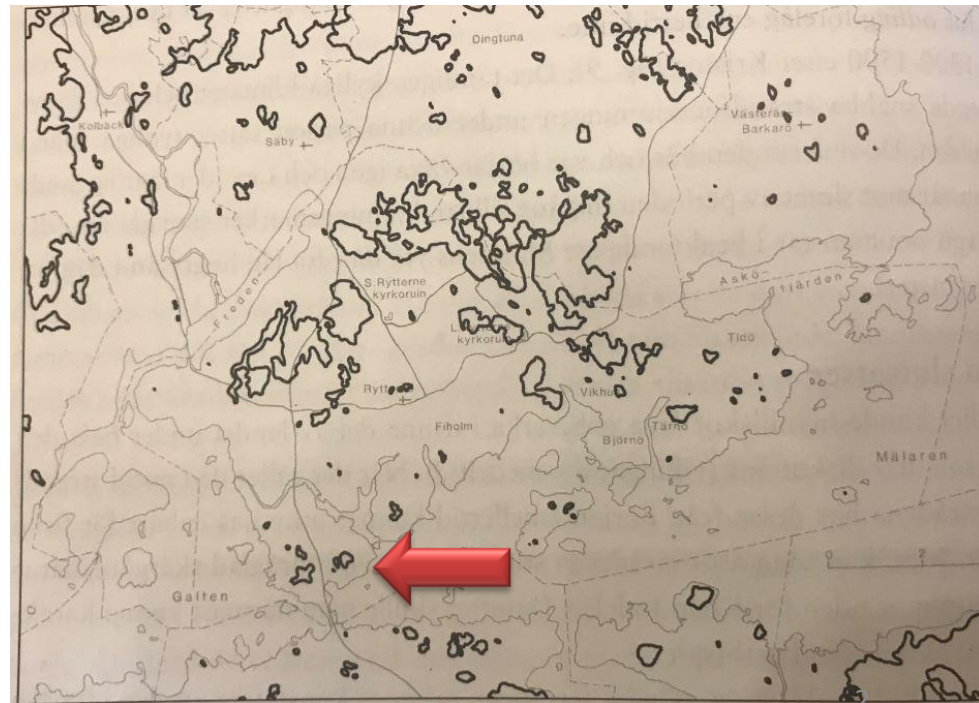
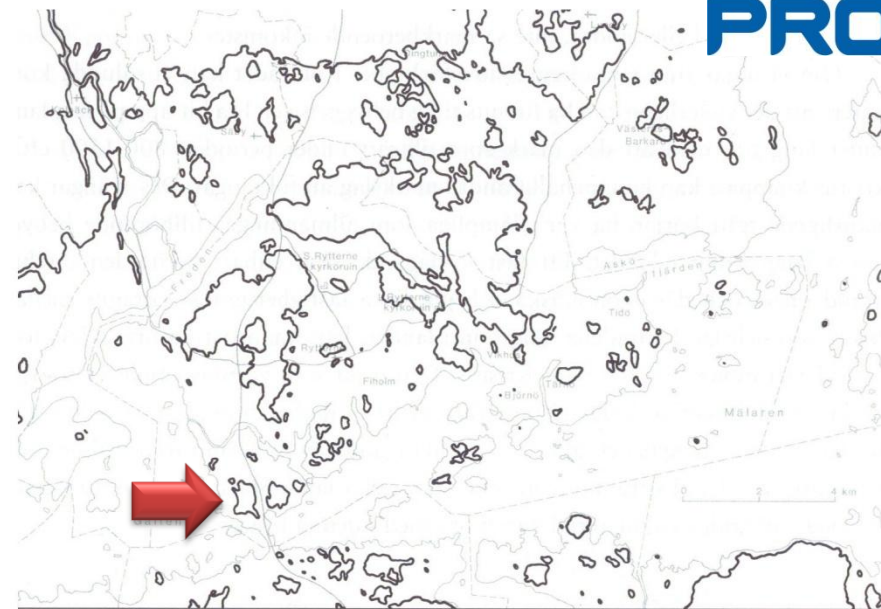
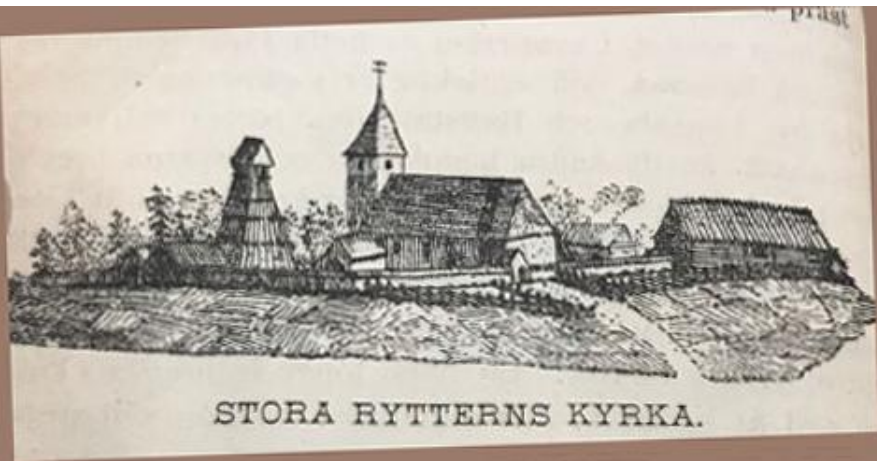

Fig. 3 Land i Rytternetrakten som befinner sig över 20-metersnivån.

När Nyckelön visar lite av sin framtida kontur är vid 15 metersnivån, dvs 3 500 år sedan. På den övre bilden kan man se 2 lite större öar och några kobbar. Den undre bilden visar landmassan mellan 1300 – 1500-talet, där ön i norr begränsas av Mellansundet. Detta anges i en del handlingar var segelbart. Idag är det mera som en å.

Successivt bildades socknar, ett begrepp som kommer från "söka sig till kyrkan".

Nedan Stora Ryttern kyrka enligt Olof Grau 1754. Idag en kyrkoruin.

g. 4 Land i Rytternetrakten som befinner sig över 15-metersnivån.

fig. 9 Strandkonturen i Rytterneområdet ca 1300-1500 efter Kristus.

Såväl Stora "Rytra härad" som Lilla "Rytra härad" bildades 1399. Under medeltiden tillhörde de Tuhundra härad, senare och numera Snevringe härad.

De två Rytra sammanslogs 1818 till Rytterne socken.

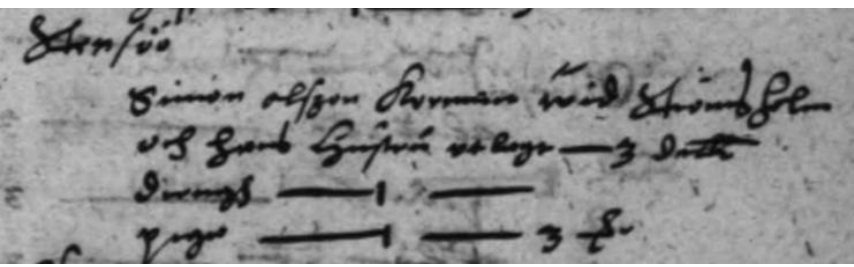
Kommunreformen 1863 överförde socknens ansvar för de kyrkliga frågorna till Rytterne församling och de borgerliga frågorna till Rytterne landskommun. Den senare inkorporerades 1952 till Kolbäcks landskommun för att 1971 uppgå i Västerås kommun.

1863 indelades landet i cirka 2 500 kommuner varav 88 städer och 7 köpingar. De urgamla sockenstämmorna ersattes av kommunalstämmor. Nästa större kommunreform kom 1952 då det blev 816 "storkommuner"

Vid kommunreformen 1967 gick Dingtuna, Skultuna och Tillberga kommuner ihop med Västerås kommun. Kvicksunds nordöstra del ligger i Västmanland, medan den andra sidan av sundet tillhör Tumbo socken och Eskilstuna kommun.

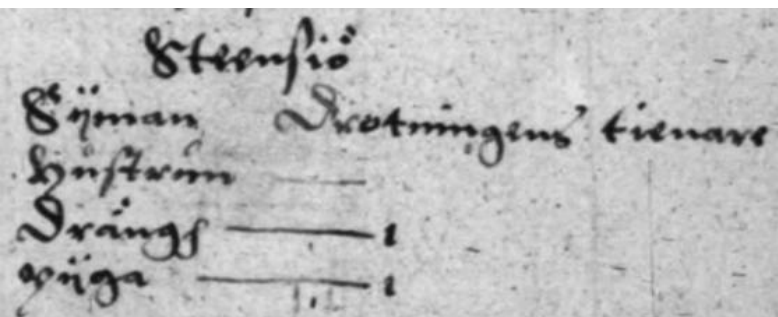
Skattelängden gällande Älvsborgs lösen 1571 innehåller "Anders i Stensjö" till höger.

I den andra Älvsborgs lösen 1613, som var uppdelad i flera terminer. I en av dessa kan man läsa: Stensjö Simon Olsson korm..? wid Strömsholm och hans hustru erlärger 3 daler. Dräng 1, piga 1. Betalar 3 daler för sig och drängen och 3 mark för pigan.

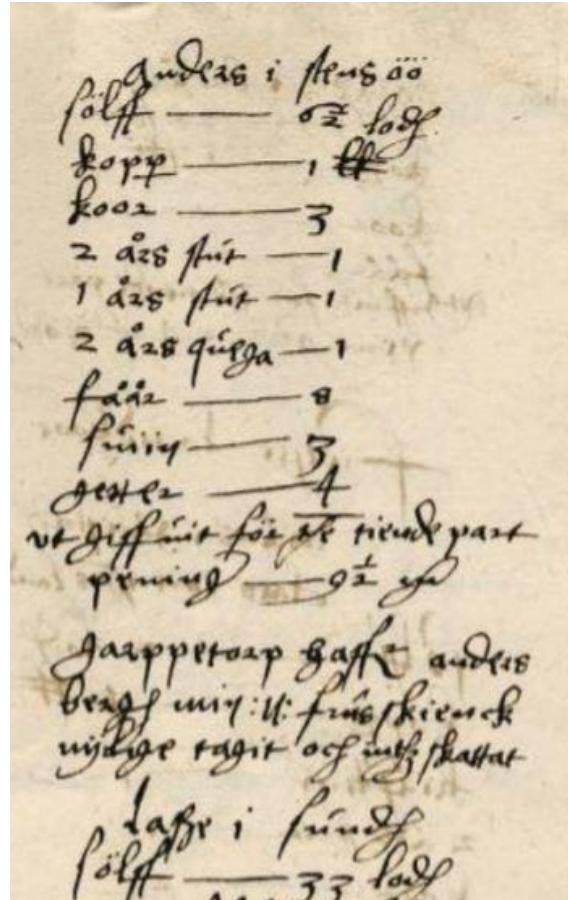

Oxenstierna hade bestämt att en bonde skulle betala 2 riksdaler dräng 1 och piga 1/2 riksdaler

I en annan termin anges "Stensjö Simon med tillägget "drottningens tjänare". Torde vara Gustav Vasas 3 hustru och änka som hade Strömsholm som geding.

Anders hade: Silver 6 1/2 lod, Koppar 1 lispund, 2 års stut 1 st, 1 års stut 1 st, 2 års kviga 1 st, Får 8 st, Svin 3 st, Getter 4 st. Utgifvit för gte? tiondepart penning 9 1/2 mark.

Stensjö säteri ägdes från 1646 till en bit in i 1800-talet av ätten Reuterkrantz. Esbjörn

Mårtensson född 1601 adlades 1649 till namnet Reuterkrantz, med adelsätt nr 449. Han gifte sig på 1630-talet med Magdalena Svahn, dotter till borgmästaren i Västerås Aron Persson och hustrun Barbro Persdotter.

Esbjörn anges i vissa källor ha varit sonson till en fiskare på Nyckelön. Möjligtvis Simon Olssons sonson eller en av innehavarna till ett av de två kungsfisken som låg på ön. Han erhöll 1647 säterifrihet, till Stensjö i Rytterne socken av drottning Christinas förmyndarregering. Det vill säga i realitet Axel Oxenstierna som ägde Tidö, ca 15 kilometer därifrån.

Slottets historia

Tidö Slott är ett slott från stormaktstiden. Axel Oxenstierna uppförde slottet 1625 – 1641 med hjälp av arkitekterna Simon de la Vallée och Nicodemus Tessin d.ä. Tidös äldsta byggnad är en kvadratisk borg som troligen uppfördes av riksrådet Ivar Magnusson Gren i slutet av 1400-talet. Den är idag en ruin. Slottet är byggt i stram holländsk renässansstil, med de vackra sandstensportalerna.

Ätten Oxenstierna ägde Tidö till 1840. Det bytte ägare inte mindre än sex gånger tills det köptes av Carl-David von Schinkel 1890.

Strömsholms slott

Esbjörn var beridare vid kungliga stallet och hovstallmästare vid Ulvesunds och Strömsholms stallstat. Han är mest känd för att han "lärd konung Karl XI att rida". Han dör 1658 och begravs i Kolbäckskyrka. Sonen Mårten Reuterkrantz var född 1635 och död 1675. Mårten anges ha varit herre till Stensjö i Rytterna socken. Ätten är numera utdöd sedan 1753, då det bara är männen som räknas in i denna. Mårten Reuterkrantz änka friherrinnan Wendela Hammarsköld ärvde Stensjö den 18 juli 1675.

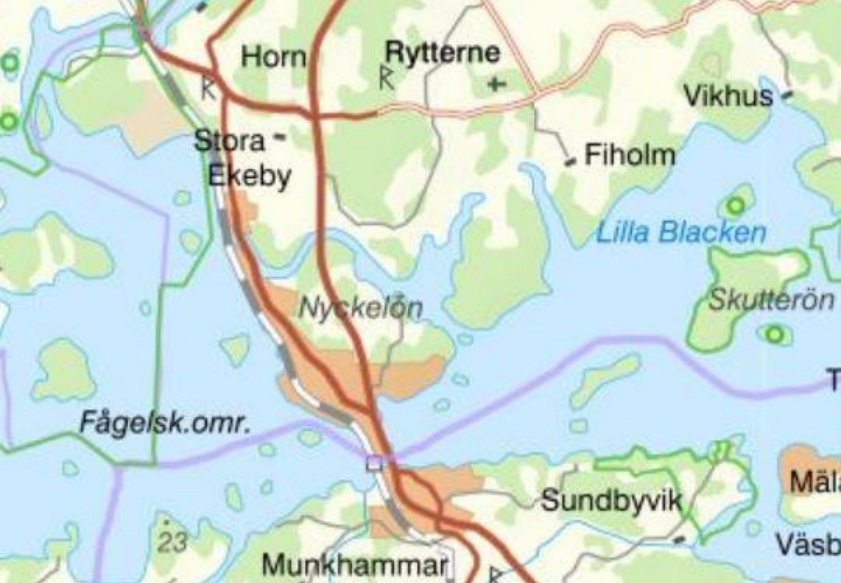
Olof Grau skriver i sin beskrivning av Västmanland, från 1754 att fejden 1464 mellan

Kristian I och biskop Kettel i Linköping ägde rum i sundet mellan de två orterna Kvicksund. På båda sidor ska *”synas stora jordvallar och skansverk uppkastade.”* En färja trafikerade sundet (se bild) liksom en över det numera åliknande Mellansundet. Den senare sägs i olika skrifter, konstigt nog ha varit den stora segelleden mellan Galten och Blacken. Segelleden till Köping, Arboga och inåt Hjälmaran och Örebro går numera i sundet mellan bägge orterna Kvicksund.

Grau skriver att Mellansundet *”nu är nästan alldeles igenvalladt”* har haft en stor bro, men nu är *”där en liten färja. Nyckelön, som är totalt vattenkringfluten och 1/2 mil lång samt 1/4 mil bred, har fått sitt namn däraf, att den ligger tvärs öfver och tillstänger de båda stora fjärdarna Blacken och Galten. Trakten är oförligniligt angenäm, och utsikten åt alla håll i synnerhet sommartiden, ovanligt vacker. Här äro två kungsfisken: Flinta kronofiske och Kvicksunds. För bägge erlägges arrendet i Eskilstuna län i Södermanland som ligger på andra sidan om sundet.”*

På Nyckelön finns två säterier vid tiden för Graus uppteckningar. Ekeby säteri som omfattade 1 1/4 mantal och Stensjö som omfattade 3/4 mantal. Vid Graus uppteckning var assessor Ridderstolpe ägare av Ekeby.

Fotografierna från boken "Nya anteckningar om Rytterns socken" visar olika delar och epoker från Nyckelön.

Stensjös huvudbyggnad med delar byggda i slutet av 1700-talet.

Den gamla primitiva färjan någon gång i början av seklet. I bakgrunden till vän. på Nyckelön syns Kvicksunds hotell med dess sirliga torn.

Kvicksunds hotell under sin storhetstid. Personerna för oss okända. Foto: Eilert, Strömsholm. Bilden ingår i Rytterne Hembygdsförenings arkiv bland Jenny Rydbergs papper.

Graus påstående att Nyckelön *”ligger tvärs öfver och tillstänger de båda fjärdarna”*

baseras sannolikt på en myt som säger att en fiskare ska ha grävt ett dike på det som ska ha varit landrygg som tillstängde det som nu är sundet. Detta skulle innebära att det strömmande vattnet mellan Galten och Blacken skulle ha grävt det nuvarande djupa och breda sundet. Sannolikt en berättelse som blivit en sanning och omöjligt då landhöjningen innebar att delar av Nyckelön visade sig först under tidig stenålder. Nyckelöns areal ökade i takt med landhöjningen, dvs 4,5 meter/1000 år.

En annan bok om Rytterne skrivs att Stensjö ligger i socknens sydligaste del och har i perioder omfattat hela Nyckelön. Namnet Stensjö ska komma från en uttorkad insjö vid gården.

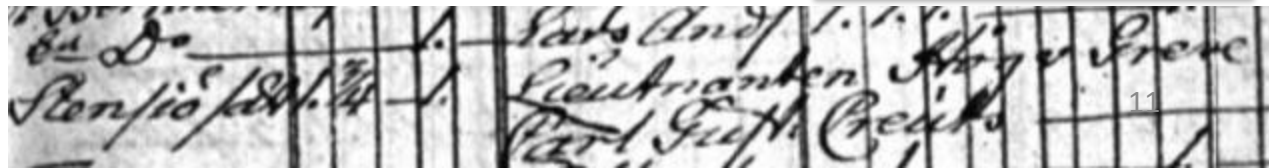
Första gången namnet förekommer i skrifterna anges vara år 1423 då torpet Stensjö delades mellan riddarna och svågarna Ulf Staffansson och Finvid Jönsson. Nästa ägare efter Ulfs hustru Brita Jönsdotter blev deras son Staffan Ulfsson. Nästa uppteckning om ägare kom 125 år senare då Stensjö ägdes av Nils Pedersson (två bjelkar) till Åkerö. Han bytte det och andra egendomar mot ett gods i Södermanland. Sedan kom det i kronans ägo och möjligt att ge i förläning.

I mantalslängden 1642 nämns "Tol" på Stensjö för 1/4 mantal med sin hustru. 1647

nämns Thore Matssons änka för Stensjö. 1694 anges att Stensjö brukas av arrendator Esbjörn Pedersson, som i andra sammanhang anges vara brukspatron på Ekeby säteri. 1810 nämns baron Gerdt Lovisson, född 1759 i Stockholm som brukare. Han nämns även i en husförhörslängd. Mellan 1833 till 1842 är Adolf Wilhelm Tumelius inspektor på Stensjö bosatt där.

1846 anges brukspatron Per Fredrik* Zethelius född 1812 i Stockholm ha blivit ägare och brukare. Han tillhörde den släkt som ägt bl.a. Lisjö, Surahammar i Västmanland. 1882 flyttar löjtnanten vid livreg. till fots, Emil Anton Tornberg född 1846 i Haparanda till Stensjö, liksom hustrun Claudia Marsielle född i Rostock. När de flyttar 1899 anges att ägare är grosshandlaren Erik Olsson i Stockholm. Under de följande åren noteras ett antal förvaltare och några andra befattningshavare bo och bruka Stensjö och dess 3/4 mantal.

Under årens lopp är det många namn som förekommer i Ekeby och Stensjö. 1775 nämns Löjtnanten Högvälborne Greve Carl Gustaf Creutz för Stensjö $\frac{3}{4}$ mantal.

När Reuterkrantz överlåter ägandet av Stensjö är oklart. Vid Laga skifte 1851 anges i beskrivningen att ägaren var gross- och trävaruhandlaren Erik Olsson från Fleminggatan, Stockholm. Han företrädde av trädgårdsmästaren K D Dahlberg. Någon karta finns inte på Lantmäteriets hemsida för historiska kartor. Ännu en förrättning som anges som Laga skifte ägde rum under år 1900. Även vid detta tillfälle var Dahlberg befullmäktigat ombud, för Stensjö med sina 3/4 mantal. I beskrivningen av fastigheterna angavs att 1851 års karta och förrättning gällde utan någon ny mätning.

1911 flyttar godsägarna och bröderna John* Axel född 1878 och Anders* Rickard Andersson född 1880 i Otterstan, Skaraborg till Stensjö. De torde ha köpt egendomen från Eric Olssons dödsbo. Anders gifter sig 1920 med Margit Larsson Gjörvall från Stockholm, som dock flyttar 1926 till Bromma med barnen. De skiljer sig 1941. Anders hade en son född 1918, med en kvinna i Örebro. Sonen tar sig namnet Stenlund och dör i Lund 1983. Anders bor i Stensjö till sin död 1973. Den äldre brodern John flyttar och ägde gården Staholm i Munktorp. Han dör 1957 i Mariestad.

På lantmäteriets hemsida kan man se att John Andersson och A R Andersson den

14 januari 1914 sålde tomten nr 18 som erhåller beteckningen Stensjö 1:41, till färghandlaren Patrik Engdal i Eskilstuna för 1 000 kronor. Lägenheten avsöndras från Stensjö 1 som var på 1/2 mantal. Tomten var på 21,5 ar.

Enligt tomträttsavtalet mellan Västerås kommun och PRO är tomten för sommarhemmet på 2 137 kvm. Som framgår av utsnitt av karta från 1901 benämndes området **Tomasbo**. Därefter torde byggandet av huset för det nuvarande Sommarhemmet ha påbörjats.

Av vem Västerås köpte fastigheten är ännu så länge oklart, men man blev lagfaren ägare av Stensjö 1:41 den 14 januari 1976 efter köp 1976-01-02.

1982 upprättades ett avtal mellan Västerås kommun och PRO Samorganisation i Västerås varvid PRO med tomträtt disponerar fastigheten. Representanter för föreningarna påbörjade genast en upprustning med såväl byggnadsarbete och målning av huset. Ett stort antal medlemmar har lagt ner ett stort antal timmar på dessa arbeten. Såväl män som kvinnor har arbetat oförtrutet med att dels sätta huset utvändigt i bättre skick såväl som invändiga förbättringar.

1996 upprättas ett tomträttsavtal, med en årlig avgäld på 22 500 kronor. Ändamål är ***"Pensionärsförening och därmed sammanhängande verksamhet."*** PRO Samorganisation köpte då också huset för 100 kronor. Ordföranden Eric Elvelin undertecknade avtalet.

Upprättad 2020 av Brage Lundström, Västerås